

Proměny zobrazování Zkoumání společnosti skrze zkoumání obrazů

Fotografie herečky a modelky Betty Grable, na které pózuje zády k fotoaparátu, ohlíží se s úsměvem do objektivu přes rameno a na sobě má jednodílné plavky, vznikla v roce 1943. Patří mezi tzv. pin-up obrazy a je jedním z nejznámějších a nejoblíbenějších snímků tohoto žánru. Pin-up plakáty, fotografie nebo kresby původně sloužily především reklamě, postupně se z nich stal kulturní fenomén, který je přítomný i v současné (pop)kultuře. Pin-up obrazy se ve velké míře podílely na konstrukci představy ženy, recepce a její roli v rámci širšího společenském vnímání.

Oproti těmto až provokativním zobrazováním, zakotveným v americkém prostředí, stojí naprosto odlišná podoba ženy sdílená v Československu padesátých let 20. století. Na většině plakátů a tiskovin se setkáme s dělnicí, úderníci, pracovníci v zemědělství, kterou nezřídka doprovází angažovaná hesla, jako například: „Česká ženo, voláme tě!“. Její ženská stránka a sexualita je upozaděna, nesetkáme se s objektivizací těla. Naopak dobové zobrazování přináší sdělení, že pracující žena je na stejné úrovni s muži, zaslouží si úctu a při budování společnosti může sehrát podobnou, ne-li stejnou roli jako muž.

Co nám kompozice pin-up obrazu a agitacího plakátu či dobové karikatury může říci? Už prvotní komparace těchto dvou rozdílných podob zobrazení nám může pomoci odvodit několik věcí: například dobový společenský kontext, roli ženy nebo způsob, jakým bylo sdělení předkládáno.

Agitacího plakát vydaný Ministerstvem informací a osvěty, který v období kolektivizace zemědělství vybízel dívky k zapojení do práce. Foto: ČTK.

Takovéto komponované obrazy představují srozumitelné ukázky proměny zobrazování v rámci určitého období či konkrétních společenských fenoménů. Práce s nimi je založena na analýze (pop)kulturních obrazů, které lemují, popisují či komentují určitá historická témata a to nejen ze soudobých dějin. Způsob, jakým je konkrétní téma zobrazováno, jak často se ve veřejném prostoru objevuje nebo zda se jeho podoba mění, nebo ne, zrcadlí roli, pozici i pozornost, jaké jim daná společnost přisuzuje.³⁹

Obrazová komunikace má silný potenciál působit či dokonce participovat na našich představách a názorech, může být přímo manipulující (tragickým příkladem je podíl antisemitské propagandy na holocaustu). Je tedy důležité věnovat pozornost obrazům jevů, skupin

³⁹ Základní publikaci k tomuto tématu představuje soubor esejů Johna Bergera, *Způsoby vidění*, Praha 2016.

obyvatelstva či historických období a zároveň se – i v rámci rozvoje mediální gramotnosti – pokusit pochopit a rozeznat postupy, jakým jsou obrazy konstruovány a proč. Pochopení důvodu vzniku a struktury/kompozice díla je důležité pro osvětlení kulturních a společenských významů a konotací.

Nejkonzumovanějším zdrojem historických reprezentací minulosti jsou v případě takovýchto cvičení filmové a televizní ukázky. V prostředí muzea mohou takové obrazy minulosti představovat srozumitelnější druh historických pramenů. Obrazy však mohou být zkombinovány s faktografickým materiálem, fotografiemi, výpovědi pamětníků nebo odborníků na danou problematiku. Vybraný materiál by měl představovat jakousi mozaiku (dobových) představ a vzorců a případně také sledovat jejich změny a vývoj. Cílem aktivity není přinést k vybranému tématu vyčerpávající množství materiálů, ale pomoci nahlédnout na danou látku odlišnými pohledy a představit ji v různých perspektivách.

Tematicky není koncept obrazů téměř vůbec ohraničen. Je možné soubor sestavit se zaměřením na určité období (normalizace, Protektorát Čechy a Morava) či určitou kapitolu z historie (kolektivizace) nebo událost (sametová revoluce). Také je možné soustředit se na kulturní fenomény, jež nejsou svou existencí omezeny pouze na jednotlivá období (uniforma, práce, média). Pojmenovávání mohou být i obecnější, abstraktnější motivy (hrdinství, odpor, radost, rezistence), situace (emigrace, vstup do strany) či otevírána společensky důležitá témata (role ženy, dělníka, proměny rodiny).

Kroky při vytváření a následná práce u těchto obrazových kompozic se podobají analýze souborů pramenů, případně práci se složitými exponáty.

Postup

1. Stanovení zaměření programu

Při sestavování obrazových celků je důležité stanovit si směr a vyústění práce, ke kterému prameny povedou. Například: Chci představit určitý proces? Chci se zaměřit na ideologické obrazy nebo figury spojené s konkrétním tématem nebo obdobím? Zajímají mě proměny některého společenského fenoménu? Kompozice pin-up obrazu a ženy-dělnice míří v této souvislosti na zdůraznění odlišného zobrazování, které je dané jinými společenskými kontexty; proměny obrazů žen v Československu poukazují na změny vnímání rolí, které ženám společnost přisuzuje.

2. Analýza a popis zvolených ukázek

K obrazům lze připravit otázky, které povedou k interpretaci. Začínáme od popisu ke čtení významů, například: Co vidíme? Jak na nás obraz působí a proč? Jaký je smysl takto konstruovaného obrazu? Použít můžeme také tzv. tagy, tj. výrazy, kterými účastníci mohou označit funkce a význam konkrétní figury a kategorizovat ji (tělo, rovnost, práce, konzum).

3. Diskuse a shrnutí práce

Poslední krok slouží k tomu, aby byly zjištěné závěry explicitně pojmenované. K závěrečné fázi práce lze využít myšlenkovou mapu, která napomůže propojení souvislostí a utřídění faktů.

Komponované obrazy jsou svou formou vhodné k identifikaci změn v zobrazování, konstruování vyprávění či komparování perspektiv a v neposlední řadě také uvědomění si rozdílu mezi historickými postavami a postavami „fiktivními“, vystupujícími v příbězích. Tyto kompozice tedy cílí na odlišné (historické) poznání založené na medialitě obrazů a představení různých perspektiv vztahujících se ke konkrétním tématům.

Prostor pro vlastní
poznámky

54

55